

Trochu osobní vzpomínání na Pavla Machonina

Pavel Machonin byl a zůstává legendou české sociologie, při jejíž obnově v šedesátých letech stál. Tehdy spolu s týmem mladých začínajících sociologických nadšenců provedl zcela unikátní, neobvykle invenční a také neobvykle rozsáhlý výzkum stratifikace československé (socialistické) společnosti. A nejen že provedl, ale i dokázal zjištěná fakta zpracovat do zásadního sociologického svědectví o stavu tehdejší společnosti. Knihu *Československá společnost* (vyšla v Bratislavě v roce 1969) zatím u nás nikdo v této oblasti výzkumu vlastně nepřekonal. Ani on sám v knížkách zabývajících se podobnou tematikou, na kterých jsem se spolupodílel v polovině devadesátých let. Z doby psaní (dopisování) této knihy se traduje, jak držel pod zámek a o hladu svoje spoluautory, aby je donutil včas dopsat některé kapitoly.

Moje první setkání s Pavlem Machoninem - s touto i tehdy téměř mytickou osobností empirického výzkumu - proběhlo někdy na počátku osmdesátých let. V té době jsem byl, podle svého mínění, už zkušeným metodologem, měl jsem za sebou řadu velkých výzkumů, které byly prováděny v Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. Díky tomu, že jsem přišel do sociologie z MFF, tak jsem normalizační historii kolem Machonina vlastně příliš neznal, ale výše zmíněnou knihu jsem měl podrobně přečtenou. Přípravoval jsem tehdy s Jirkou Linhartem nový (a podle našeho mínění přelomový a inovační) výzkum sociální struktury, stratifikace a mobility. Linhart byl z Machoninova původního týmu a zorganizoval (i když se trochu asi obával) neformální (dalo by se říci ilegální) setkání nad koncepcí výzkumu. Pavel Machonin byl tehdy pro oficiální představitele české sociologie a akademického ústavu osoba nepřijatelná, odsouzená k zapomenutí nebo k zásadní kritickému přehodnocení. Byl hned na začátku sedmdesátých let vyhnán z akademických kruhů, pracoval v drůbežárně Xaverov jako metodik a počítal produkci kuřat.

Setkali jsme se s nezaohřklým člověkem, který se snažil předat nám vše, co věděl, pomohl upřesnit koncept a ve vzájemné diskuzi jsme dali výzkumu jeho opravdu nezaměnitelnou a na tehdejší dobu neobvyklou tvář. I po letech si to myslím.

Pak už jsme se navzájem neztratili. Hned po roce 89 jsme se společně šli v týmu, který začal z pověření sociologické obce připravovat první - svobodný, neideologický - výzkum sociálních nerovností, stratifikace a mobility. Tým vykrytalizoval do oddělení Sociologického ústavu - přitom se defakto zúžil na (nevyrovnanou) trojici Matějů, Machonin a Tuček. V roce 91 jsme provedli šetření, které je nyní trochu zapomenuto, protože v roce 93 proběhl v šesti postkomunistických zemích velký výzkum na téma stratifikace a mobility podle mezinárodní metodiky a pod vedením světoznámého amerického sociologa D. Treimana. Pavel Machonin se k metodice tohoto výzkumu a především k interpretaci výsledků stavěl dost kriticky, a to vedlo k jeho rozchodu s Petrem Matějí a k pokračování zkoumání podle vlastních představ. Já jsem odešel s ním.

Od té doby existují dva směry zkoumání české společnosti, dvě odlišné interpretace dějů po roce 89, odlišné důrazy na to, co je pro dynamiku společenského vývoje podstatné... A k tomu i někdy velice osobní a urážlivé napadání Pavla Machonina v odborném tisku.

Byl jsem oznámkován jako machoninovec. Znamenalo to, že jsem stejně jako on neomarxista, nebo dokonce nepoučitelný klasický marxista, že jsem konzerva starého stříhu.

Co jsme spolu za ta další léta řešili? Lépe by bylo říci, při čem jsem Machoninovi pomáhal: unikátní výzkum elit (96-98), nový (poučený a v mnohém inovativní) výzkum sociál-

ní stratifikace (99), první (průkopnický) výzkum soudržnosti (2004). Napsali jsme spolu s několika dalšími kolegy podobných názorů, byť Pavel Machonin byl vůdčí osobnost, dvě „machoninovské“ knihy o transformaci společnosti z pohledu sociologie a „machoninovský“ text o soudržnosti.

A hlavně jsme se po celá ta dlouhá léta denně setkávali, diskutovali (hádkali se) o tom, co je a co není podstatné v dění v naší společnosti, jak to empiricky zjišťovat, měřit, jak a zda máme ve svých hodnoceních být (a)politici... Musím přiznat, že Pavel byl a zůstával přesvědčeným a bojovným socialistou. Napsal bych komunistou, ale pro něho byl komunismus svázan s KSČ a KSČM s jejich pochybnými představiteli, neochotou přehodnotit období totality, atd., kdežto já byl často „kolísající“ intelektuál. Jeho stranickost někdy převážila nad objektivitou, nechtěl přijmout některá fakta, která se nehodila do jeho pohledu na svět. I v koncepcích empirických výzkumů se někdy objevily postupy, které mohly manipulovat skutečnost v prospěch jeho představ o tom, co je a co by mělo být. Jeho rukopis byl rozpoznatelný v konkrétním znění otázek, stejně jako byl nezaměnitelný způsob jeho výkladu a popisu procesů probíhajících v naší společnosti, „rukopis“ jeho textů nejen pro odbornou, ale také širší veřejnost.

To jsou všechno trochu suchá fakta, která jen a jen a znovu a znovu potvrzují „legendárního Machonina“: jeho urputnost, cílevědomost, angažovanost, náročnost, pracovní nasazení, bojovnost, věrnost sama sobě, neústupnost.

Není z toho vidět, v jakém prostředí vzájemné důvěry a porozumění vznikaly naše projekty a texty, jak mě Pavel postupně naučil myslet a psát, klást si smysluplné výzkumné otázky, rozumět sociologii, stát na vlastních nohou... A především, jak mě vychoval k dospělému jednání.

Pavel se nikdy nenaučil počítat se statistickými programy, i když statistickou analýzu ovládal. Podezřívám ho, že úmyslně. To abych měl pocit, že jsem pro něho v tomto ohledu nepostradatelný a tím i vlastně rovnoprávný partner. To vzniklo kdysi na počátku naší společné práce, kdy jsem měl o sociologickém přístupu k realitě, v podstatě o sociologických teoriích, jen zmatené představy, kdy jsem neuměl napsat jiný než čistě popisný text. A tehdy jaksi nepřímou pomocí svých zadání výpočtů a analýz mě přivedl do pro mě nového myšlenkového světa, k dobrodružství hlubšího poznání společenských procesů.

Vím, že neříkám nic nového, ale teprve s odchodem Pavla, jsem si uvědomil, co pro mě znamenal. Těžko se hledají aspoň trochu neotřelá slova, která by vyjádřila moji vděčnost za vše, co mě, nejen v oboru sociologie, naučil.

Milan Tuček